

Холод У. (Оломоуць, Чеська Республіка)

**Динамічність модально-прагматичного поля текстів
Богуміла Грабала у чесько-українському порівняльному аспекті**

У статті аналізується особливість авторського стилю чеського письменника Богуміла Грабала з точки зору динаміки процесів підвищення та зниження модально-прагматичного рівня у текстових полях оригіналу та перекладу. Аналіз зосереджено на порівняльному аспекті лексико-семантичних засобів вираження основної прагматичної ідеї текстового поля автором та його транспозиція мовними засобами в українському перекладі.

Ключові слова: речення, текстове поле, модально-прагматичний рівень, модальна маркованість, модально-прагматична інформація.

В статье анализируется особенность авторского стиля чешского писателя Богумила Грабала с точки зрения динамики процессов повышения и снижения модально-прагматического уровня текстовых полей оригинала и перевода. Анализ сосредоточено на сравнительном аспекте лексико-семантических средств выражения основной прагматической идеи текстового поля автором и его транспозиция при помощи нужных языковых средств в украинском переводе.

Ключевые слова: предложение, текстовое поле, модально-прагматический уровень, модальная маркованность, модально-прагматическая информация.

The article is dedicated to analysis of the author's style peculiarity of the famous Czech writer Bohumil Hrabal with relation to dynamics of the processes of increase and reduction of modal pragmatic level in text fields of source and target languages. The analysis is focused on comparative aspect of lexical and semantic units helping the author to express the basic pragmatic idea of a text field and its transposition by means of linguistic means in the Ukrainian translation.

Key words: sentence, text field, modal pragmatic level, modal markedness, modal pragmatic information.

Метою нашого дослідження є аналіз текстів чеського оригіналу та українського перекладу у руслі порівняння прагматично-модального рівня маркованості текстових полів та лексико-семантичних мовних засобів, які беруть участь у створенні таких рівнів, їх транспозицію у процесі перекладу.

Дослідження базується на дисертаційній праці про вираження модальності у перекладах художньої літератури та монографії про транспозицію модальності у перекладах, де було здійснено аналіз категорії модальності як невіддільної семантичної частини кожного речення на матеріалах різних творів чеських та українських письменників. Одну з останніх частин праці було присвячено модальній маркованості та

прагматичній інформації тексту, еквівалентності перекладу. Отже, у цій короткій науковій розвідці спробуємо охарактеризувати еквівалентність перекладу щодо передачі рівня так званої модальної прагматики.

Аналізуючи уривки текстів оригіналу і перекладу Богуміла Грабала, ми перш за все зустрічаємося із такою особливістю, як «нескінченні» речення – пасаж із динамічною когеренцією, що надає можливість безперешкодно передати письмово швидкий плин авторських думок, реалізованих у творі через мисленнєвий монолог головного героя твору, наприклад, у творі «Я обслуговував англійського короля». Звідси слідує імовірний висновок про те, що у коротших реченнєвих конструкціях когерентного тексту існує досить чіткий розподіл на тему та рему, і, тим самим, також впорядкованість із функціонально-семантичним навантаженням різних частин речення-предикативного центру та периферії, куди, безперечно, належить рівень модальної маркованості та її транспозиція у самій реченнєвій конструкції та у перекладах іншими мовами.

Але мова творів Богуміла Грабала значно ускладнює дослідницький підхід до речення та тексту, який має свою особливу структуру. Досить часто письменник вводить перед «безперервним реченням», частини якого відділяються комами, коротке модально марковане або емоційно оцінене речення із низькою модальною маркованістю, яким чітко описує ситуацію, характеризує персонажа твору чи взагалі висловлює філософську думку і т.д., а потім усі причини та наслідки повстають у довгій фраземі, синтагми якої взаємно змістовно переплітаються, перестрибують одна одну, і внаслідок цього в одній фраземі вміщаються декілька різних тем і рем. Складається враження, ніби текст написано «на одному диханні».

У такий «грабалівський спосіб» простіше відтворити на письмі потік думок, зобразити реальну картину подій, наче кадрами у кінофільмі, де додаткові епізоди органічно вливаються до загального тла картини. І, таким чином, читач має змогу повністю поринути у вир змальованих подій.

На нижчезказаних прикладах спробуємо проаналізувати прагматичний аспект модальної транспозиції мови оригіналу, далі МО, та мови перекладу, далі МП.

«A už jsme s nikým nesměli mluvit a číšníci mě učili, jak se balí do ubrousku nůž a vidlička a já jsem čistil popelníky a každý den jsem musel vyčistit plechový košíček na horký párky, protože já jsem roznášel na nádraží horký párky, naučil mne to ten pikolík, kterej už pikolíkem přestal být, už začal pracovat na place, ach, ten se něco naprosil, aby mohl roznášet dál párky! Až mi to bylo divný, ale pak jsem to pochopil. Nic jsem nechtěl dělat než roznášet podle vlaku horký párky...» [8, 9].

«*І ми вже не сміли заговорити, і кельнери мене вчили, у якому порядку треба класти на обрус ніж і виделку, я чистив попільнички і щодня начищав бляшаний кошик з-під гарячих сосисок, тому що я розносив на вокзалі гарячі сосиски, учив мене цього той піколик, що вже не був піколиком, бо почав працювати у ресторані, ох, нічого він так не хотів би, як розносити гарячі сосиски і далі! Це неабияк мене здивувало, але згодом я зрозумів. І нічого я вже так не бажав робити, як розносити уздовж поїзда гарячі сосиски...*» [3, 8].

Уривок тексту МО у фразі *a už jsme s nikým nesměli mluvit* передає найважливішу модально - прагматичну інформацію, яка насамперед демонструє об'єктивну дійсність та суб'єктивне ставлення до неї. Ця конструкція із найвищою точкою модального рівня транспонована до МП такою ж модально маркованою конструкцією *і ми вже не сміли заговорити*.

Тому, продовжуючи наше дослідження, можемо виявити спад модальної маркованості аж до місця із висловленням *ach, ten se něco naprosil, aby mohl roznášet dál párky!* у МО та *ох, нічого він так не хотів би, як розносити гарячі сосиски і далі!* у МП, де модальний рівень знову зазнає підвищення, а потім подвоєння модального розміру уривку тексту МО та МП наступною фразою: *Nic jsem nechtěl dělat než roznášet podle vlaku horký párky.../ І нічого я вже так не бажав робити, як розносити уздовж поїзда гарячі сосиски...*

Отже, модальний рівень текстів МО та МП зріс до найвищої точки саме наприкінці тексту. Але, на нашу думку, текст МО несе в собі більше різкішого сарказму, ніж текст МП. Наприклад у конструкціях *ach, ten se něco naprosil, aby mohl roznášet dál párky! ох, нічого він так не хотів би, як розносити гарячі сосиски і далі!* помітне стилістично-семантичне «пом'якшення» у МП.

Наступний уривок тексту МО розпочинається нібито відірвано від основної думки, але у зв'язку з численними повтореннями, наприклад *a taky věděl, a taky věděl, díval se*, можна уявити собі описувану автором картину та зрозуміти головну модально-прагматичну думку: «він був здатний розпізнати бажання клієнтів ресторану настільки, що ніхто не мусив це бажання висловлювати, він усе розумів без слів». Таким чином, ці повтори та наступна конструкція *nikdo nemusel zvednout ruku a louskat prstama, ani třepat lístkem* створюють основну модально – прагматичну базу тексту та найвищий її рівень.

«*A taky věděl, kdo kde u kterého stolu nedostal ještě jídlo, a zakročil, a taky věděl, kdo chce platit, nikdo, jak jsem zatím viděl, nikdo nemusel zvednout ruku a louskat prstama, ani třepat lístkem, vrchní se tak divně díval, jako by přehlížel veliké množství lidí nebo se díval z rozhledny do krajiny, nebo z nějakého parníku na moře, jakoby nikam, protože každý pohyb hosta a hostů okamžitě mu říkal, co host by si přál nebo co si přeje*» [8, 72].

У тексті МП перекладач ідентичним чином транспонує модальні рівні тексту МО та повністю передає його модально-прагматичну інформацію.

„Він знав також, хто, де і за яким столиком ще не отримав страви, і негайно реагував, а також знав, хто хоче розплатитися, бо нікому, як я зауважив, нікому не доводилось підносити руку і шпрінькати пальцями чи махати рахунком, метрдотель дивився так якимось дивно, мовби наскрізь прозирає ту масу людей або розглядав усю місцевість з високої вежі, або з корабля – море. І мовби ні на кого й не дивився. Але кожен рух гостя і всіх гостей миттєво йому промовляв, чого гість хотів би чи хоче» [3, 86].

Головна модально-прагматична думка наступних двох уривків тексту така: «я не міг радіти від отриманого ордена, бо його прагнули інші, щоб мати змогу стати багатими». Модально прагматична лінія розвивається, починаючи від середини тексту, такими фразами: *měl ten rád dostat můj orden máv bi отримати саме він; bych tu jej nejraději dal/мав би той орден віддати йому; snad na tohle jen čekal/ він лише такого моменту й чекав; s takovým řádem by se dal otevřít hotel/ адже з таким орденом він міг би відкрити готель*, які нашаровуються одна на одну, створюючи модально-прагматичне поле великого розміру.

«...a já jsem ten rád měl připnutý na klopě fraku s modrou šerpoi přes prsa, klopil jsem oči a všichni mi to záviděli, a jak jsem viděl, tak nejvíc vrchní z hotelu Šroubek, který vlastně měl ten rád dostat, já podle jeho očí bych tu jej nejraději dal, protože už měl pár let do penze, a snad na tohle jen čekal, protože s takovým řádem by se dal otevřít hotel někde v Podkrkonoší nebo v Českém ráji...» [8, 92].

«...i tenep у мене на вилозі фрака теж був пришпилений орден з блакитною стрічкою через груди, я потупив очі, бо всі мені заздрили, і, як я помітив, найбільше за всіх метрдотель з готелю пана Шроубека, бо той орден мав би отримати саме він, і я, на його думку, мав би той орден віддати йому, бо йому лишалось кілька років до пенсії, і він лише такого моменту й чекав, адже з таким орденом він міг би відкрити готель де-небудь під Крконошами або в Чеському Раю...» [3, 111].

Наступні два уривки текстів МО та МП несуть таку основну модально – прагматичну інформацію: «не можу зрозуміти ставлення до мене, адже я нічого вкрасти не міг». Обидва тексти є високо модально марковані. Вираження модальності успішно транспоновано з МО до МП, навіть з еквівалентною транспозицією фразелогічного звороту *pro jedno kvítí slunce nesvítí/ бо не в одне віконце світить сонце* у значенні: «на цьому світ клином не зійшовся – життя продовжується».

«...že už mne pan vrchní nemá rád...řekl jsem si, že už není možné na světě žít, to kdyby to byla holka, pro jedno kvítí slunce nesvítí, avšak pro vrchního, který

obsluhoval anglického krále a který si myslí, že bych byl schopen ukrást lžičenku, která sice chyběla, ale mohl ji ukrást někdo jiný, to mi nešlo na rozum...» [8, 94].

«Скрживанек мене більше не любить...я сказав собі, що жити на світі далі не можливо, бо якби то була дівчина, то не біда, бо не в одне віконце світить сонце, але ж то пан метрдотель, який обслуговував англійського короля і який думає, ніби я здатний вкрасти ложечку, яка таки пропала, але ж її міг украсти і хтось інший, це не вкладалося мені в голову...» [3, 113].

Що стосується динамізму наростання модального рівня наступних двох уривків текстів, то на початку знаходимо високу модальну маркованість, виражену фразою ***ale šéf mi nikdy neodpustil to, že jsem dostal ten řád a tu šerpu přes prsa, a tak se na mne díval, jako bych nebyl...***, у значенні «шеф не захотів пробачити мені мою нагороду та не хотів сприймати мене на належному рівні». Ця перша частина основної модально-прагматичної інформації тексту зазнала транспозиції до МП із еквівалентним збереженням рівня модальності та семантики ***але шеф так ніколи й не пробачив мені, що я отримав орден і стрічку через груди, і так на мене дивився, ніби мене немає...***

Далі, у напрямі до середини тексту, рівень модальної інтенсивності знижується, але на кінці тексту знову зростає і, таким чином, формує другу частину основної модально-прагматичної інформації тексту: «але всі будуть змушені поважати мене як мільйонера». Ця думка семантично відображена і в тесті МО та МП: ***i když mne nebudou uznávat jako člověka, budou mne muset uznat jako milionáře/ i якщо мене й не визнаватимуть як людину, їм доведеться визнати мене як мільйонера; budou odsouzení se mnou počítat/ будуть змушені поважати мене.***

Отже, наприкінці уривків текстів МО та МП рівень модальної маркованості сягає своєї найвищої точки.

«*Ale šéf mi nikdy neodpustil to, že jsem dostal ten řád a tu šerpu přes prsa, a tak se na mne díval, jako bych nebyl, ač já jsem si vydělával takový peníze, že jsem jimi pokryl už celou podlahu, každý tři měsíce jsem nosil celou podlahu pokrytou stokorunami do záložny, protože jsem si umínil, že ze mne bude milionář, že se všem vyrovnám, že si pak najmu nebo koupím hotýlek, takovou maličkou klčku někde v Českém ráji, že se ožením, že si vezmu bohatou nevěstu, a že když dám peníze s mou ženou dohromady, budu vážený tak jako ostatní hoteliéři, že i když mne nebudou uznávat jako člověka, budou mne muset uznat jako milionáře, majitele hotelu a realit, že tedy budou odsouzení se mnou počítat...*» [8, 96].

«Але шеф так ніколи й не пробачив мені, що я отримав орден і стрічку через груди, і так на мене дивився, ніби мене немає, ніби я порожене місце, а я заробляв уже такі гроші, що встеляв ними всю підлогу, що три місяці я відносив до

ощадної каси цілу підлогу, встелену стокронками, бо я вирішив, що з мене буде мільйонер і я до всіх дорівняюсь, потім куплю або орендую маленький готель, таку маленьку голуб'ярню десь у Чеському Раю, одружуся, візьму багату наречену, і якщо свої й жінчині гроші зберу до купи, то мене поважатимуть, як і всіх інших власників готелів, і якщо мене й не визнаватимуть як людину, їм доведеться визнати мене як мільйонера, власника готелю й нерухомості, вони просто будуть змушені поважати мене...» [3, 115].

Далі розглянемо динамізм наростання модальної маркованості у тексті з низьким модальним рівнем, модальність якого має оцінювальний характер, але у контекстуальному розвитку та семантичному нашаруванні з'являється висхідна тенденція щодо рівня модальної інтенсивності, яка досягла найвищої точки в оцінювальній конструкції : *ten pocit vítězství, že ten je určující, že jak člověk zmalomyslní, nebo se nechá zmalomyslnět, tak to s ním jde celý život a někdy se na něj dívají jako na prcka, jako na věčného pikolíka / яке то прекрасне відчуття перемоги, бо варто лише чоловікові злегковажити або дозволити собі впасти духом, і все життя в нього піде шкереберть і він ніколи не вичухається...*, що несе основну модально-прагматичну інформацію тексту. Варто зауважити, що у МП, завдяки конструкції *і він ніколи не вичухається*, модальний рівень сягає вищої точки, ніж у МО.

«... zrovna tak jsem tady byl jako pan vrchní z Paříže Skřivánek, který obsluhoval anglického krále, a tak jsem taky já tady měl mladšího pinglika, kterého jsem zaškoloval zrovna tak, jako pan Skřivánek mne, aby poznal, z kterého kraje je asi ten voják, co si asi tak dá, a taky jsme se sázeli o deset marek, a taky jsme je odkládali na stoleček, a já jsem skoro pořád vítězil a zjistil jsem, že ten pocit vítězství, že ten je určující, že jak člověk zmalomyslní, nebo se nechá zmalomyslnět, tak to s ním jde celý život a někdy se na něj dívají jako na prcka, jako na věčného pikolíka, kterým jsem doma měl být já, avšak tady jsem byl Němci ctěn a vyznamenáván...» [8, 108-109].

«...і я відчував себе тут, як пан метродотель Скрживанек у готелі « Париж », який обслуговував англійського короля, у мене теж був молодший офіціант, якого я вчив, як пан Скрживанек мене, аби він теж відгадував, з якого краю той або інший солдат, що він собі замовить, а також ми закладалися на десять марок і клали їх на столик, і я майже завжди перемагав, щоразу переконуючись, яке то прекрасне відчуття перемоги, бо варто лише чоловікові злегковажити або дозволити собі впасти духом, і все життя в нього піде шкереберть і він ніколи не вичухається, а надто в себе на батьківщині і в своєму середовищі, де на нього дивляться, як на курдуля, вічного піколика, яким я завжди був удома. Але тут німці мене поважали і відзначали...» [3, 131].

Останні два уривки текстів, від першого до останнього речення, характерні високим рівнем модальної маркованості, наприклад: *bych nebyl vůbec nic/ я не був би нікчемо; těm bych nepotřeboval něco dokazovat nebo dokázat/ їм би я не мусив щось доводити; nad těmi jsem nepotřeboval vytáhnout/ перед ними я не мусив виструнчуватися; , to už by tě museli uznat – nemilovat, ale respektovat/ ось тоді б їм довелося мене визнати – не любити, але поважати; mně o nic jiného do budoucna nešlo/ мені нічого іншого в майбутньому й не треба.*

Внаслідок зіставлення окремих конструкцій МО та МП, можна помітити їх предикативну модально марковану модальність, виражену в МО формами модальних дієслів+інфінітив дієслів або умовним способом дієслова, що ідентично транспоновано до МП. Тільки в одному місці тексту конструкція МП має вищу точку модальної інтенсивності, ніж МО: *у мене не могло бути жодних рахунків з минулого/ s nimi jsem neměl žádné účty z minula.* Таким чином, компенсується інше місце тексту, де модальний рівень МП не досягав тієї ж точки модального рівня МО: *їм би я не мусив щось доводити/ těm bych nepotřeboval něco dokazovat nebo dokázat,* що пояснюється повтором дієслова недоконаного та доконаного виду в МО: *dokázovat nebo dokázat/ доводити.*

Отже, навіть не вдаючись до детального формально-семантичного аналізу перекладу, можемо констатувати, що основна модально-прагматична інформація МО : «мене мусять поважати», трансформована до МП із дотриманням високого рівня модальної інтенсивності та так званої модальної «співзвучності» - гармонії.

«...ale v očích těch rakouských nebo švýcarských hoteliérů bych nebyl vůbec nic, těm bych nepotřeboval něco dokazovat nebo dokázat, s nimi jsem neměl žádné účty z minula, nad těmi jsem se nepotřeboval vytáhnout, ale mít v Praze hotel a v Praze být v grémiu hoteliéra a dotáhnout to na tajemníka všech pražských hotelů, to už by tě museli uznat – nemilovat, ale respektovat, a mně o nic jiného do budoucna nešlo» [8,130].

«...але в очах австрійських або швейцарських готелярів я не був би нікчемою, їм би я не мусив щось доводити, з ними у мене не могло бути жодних рахунків з минулого, перед ними я не мусив виструнчуватися, але мати готель у Празі, і в Празі вступити в гільдію власників готелів, і досягти поста секретаря всіх празьких готелів, ось тоді б їм довелося мене визнати – не любити, але поважати, а мені нічого іншого в майбутньому й не треба...» [3,157].

Отже, під час вибору мовних засобів, під час оцінювання їх функції потрібно виходити із розуміння усього літературного твору. Дрібні

негаразди у перекладі варто було б вирішувати на основі розуміння прагматичної мети усього тексту. Це означає, що при перекладі тексту потрібно враховувати мову кожного персонажу а також мову автора. Таким чином, може бути створений гармонійний мистецький витвір. Найважливішим є комунікативний підхід до мови. У перекладі переплітаються внутрішньомовні аспекти з поняттям, культурою та часом. Тільки під таким кутом зору можемо сприймати переклад як успішний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Андерш Й.Ф.* Типологія простих дієслівних речень у чеській мові у зіставленні з українською. – К., 1987; 2. *Бондарко А.В.* Функциональная грамматика. – Л., 1984; 3. *Грабал Б.* Я обслуговував англійського короля / Переклад з чеської: Юрій Винничук. – К., 2009; 4. *Мельничук О.* Розвиток структури слов'янського речення. – К., 1966; 5. *Українська мова.* Енциклопедія. – К., 2000; 6. *Холод У.* Транспозиція модального рівня та інтенсивності тексту в перекладах художньої літератури. – Оломоуць, 2009; 7. *Gromová E., Hrdlička M.* Antologie teorie odborného překladu. – Ostrava, 2004; 8. *Hirschová M.* Pragmatika v češtině. – Olomouc, 2006; 9. *Hrábal B.* Obsluhoval jsem anglického krále. – Praha, 1993; 10. *Knittlová D.* К теорії і практиці перекладу. – Univerzita Palackého. – Olomouc, 2000; 11. *Levý J.* Umění překladu. – Praha, 1998; 12. *Palmer F.* Mood and modality // Huddleston R., Pullum A. The Cambridge Grammar of the English language. 2000.

Шовковий В.М. (Київ, Україна)

Структура концепту «PAX» у мовній картині світу давніх римлян

У статті досліджується структура та змістове наповнення концепту «PAX» в мовній картині світу давніх римлян, визначається ядерна і периферійні семи концепту «PAX», місце цього поняття у мовній та емотивно-ціннісній картинах світу давніх римлян.

Ключові слова: *концепт «PAX», концепт «МИР», лінгвокультурологія, лінгвальні засоби, мовна картина світу давніх римлян.*

В статье исследуется структура и содержательное наполнение концепта «PAX» в языковой картине мира древних римлян, определяется ядерная и периферийные семы концепта «PAX», место этого понятия в языковой и эмотивно-ценностной картинах мира древних римлян.

Ключевые слова: *концепт «PAX», концепт «МИР», лінгвокультурологія, лінгвальні засоби, мовна картина світу давніх римлян.*

The article explores the structure and substantive content of the concept of the PAX language picture of the world of the ancient Romans, determined by nuclear and